

ФЕМІНІТИВИ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНІЙ СПАДЩИНІ ЄВГЕНА КОСТЯНТИНОВИЧА ТИМЧЕНКА

Марія Брус

Категорія фемінітивності має в українському мовознавстві багату й довготривалу історію вивчення, яку склали дослідження про фемінітиви на синхронному й діахронному рівнях (див. Брус 2001, 2006б, 2010а), у різних мовних аспектах (словотвірному, лексичному, морфонологічному) (див. Брус 2002, 2013; Федурко 2010), на рівні літературної і діалектної мови (див. Брус 2009, 2010б), на основі різних функціональних стилів української мови (див. Брус 2007а, 2008, 2011а), з урахуванням мовних і позамовних чинників (див. Брус 2006а, 2007б). Завдяки таким численним напрацюванням можна говорити про окрему самостійну фемінітивну підсистему української мови (див. Брус 2011б), що має право на існування разом із категорією маскулінативів і в результаті мусить бути представлена цілісним комплексним і вичерпним дослідженням. Однак чимало аспектів знаходиться ще поза пильною увагою мовознавців, серед яких і лексикографічний рівень. А, якщо, з одного боку, лексикографування фемінітивів буде здаватися непотрібним чи навіть зайвим, бо в кожному дослідженні про фемінітиви так чи інакше відображене систематизування і впорядкування фемінітивів на основі певної джерельної бази. З другого боку, лексикографування фемінітивів є важливим і необхідним у даний час, бо зібрання і впорядкування всіх іменників зі значенням особи жіночої статі стане основою й базою для системного вивчення історії українського фемінікону. Отож укладання “Історичного словника фемінітивів української мови” (з охопленням усіх слів, відомих з історії української мови) є актуальним і першочерговим завданням на шляху до підготовки комплексної праці з історії українського фемінікону.

Формування “Історичного словника фемінітивів української мови” потребує клопіткої і скрупульозної довготривалої праці, що зводиться до опрацювання численної кількості різностильових творів (давніх і сучасних). З давніх писемних творів, що збереглися дотепер і стали пам’ятками української писемності, більшість опрацьовано й проаналізовано щодо відображення в них фемінітивів (див. Фекета

1968; Семенюк 2000; Брус 2001, 2006б). Найбільшу складність викликають сучасні різностильові твори ХХ–ХХІ ст., особливо художня література. У такому випадку для перевірки чи для виявлення слів велику допомогу надають історичні словники української мови, хоч сучасну лексику, що розвивається швидкими темпами, вони не встигають фіксувати, а тільки з унормуванням та кодифікуванням слів у літературній мові. Однією ж із цінних та показових взірців української лексикографії стала словникарська спадщина Євгена Костянтиновича Тимченка – визначного українського мовознавця, блискучого й неповторного українського лексикографа (див. Дзєндзелівський 2007). Наукові праці цього вченого вмістили й чимало фемінітивів української мови, тому змусили опрацювати належним чином його важливі лексикографічні праці і відобразити характерну для них фемінітивну лексику в спеціальному науковому дослідженні. При цьому, основну увагу звернуто на три лексикографічні напрацювання: *Картотеку до “Історичного словника українського язика”*, упорядковану Є. Тимченком, *Історичний словник українського язика*, редактований Є. Тимченком, *Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Євгена Тимченка. Усі вказані праці охопили численну кількість історичної лексики, але належать до різних періодів наукової діяльності вченого і представляють лексику неоднакових часових зрізів. Найбільшою за обсягом є картотека до історичного словника української мови, яка вже більше півстоліття зберігається у Відділі української мови Інституту українознавства НАН України у Львові, є постійно діючою і вседоступною для мовознавчого загалу лексикографічною скарбницею та вміщує слова переважно XI–XVIII ст. (див. Карт.). Ця картотека стала базою для укладання самого *Історичного словника українського язика*, що вийшов на початку ХХ ст. (1930 – кн. 1, 1932 – кн. 2, не надрукована кн. 3) та був перевиданий у Мюнхені 1985 р. зусиллями професора О. Горбача (див. Тутченко 1930–1932). А на початку ХХІ ст. побачила світ двотомна праця *Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Євгена Тимченка, видана 2003 р. в Інституті української мови НАН України з підготовкою тексту В.В. Німчука і Г.І. Лисої (див. Тимченко 2002–2003). Таким чином, у *Картотеці до “Історичного словника українського язика”* та в *Історичному словнику українського язика* відображена лексика XI–XVIII ст., а в *Матеріалах до Словника писем-*

ної та книжної української мови XV–XVIII ст. Євгена Тимченка – лексика XV–XVIII ст.

Отож, у вказаних трьох наукових працях, підготовку й редагування яких взяв на себе Євген Тимченко, знайшла відображення в основному лексика давньоукраїнської доби XI–XIII ст. і староукраїнської доби XIV–XVIII ст. Такі періоди, що в академічній лінгвістиці мали назви давньоруська мова (див. Глуценко–Півторак 2007) і староукраїнська мова (див. Русанівський 2007), набули в історії мовознавчих досліджень різної інтерпретації, напр., у Ю. Шевельова – давньоукраїнський період XI–XIV ст. і середньоукраїнський період XV–XVIII ст. (див. Шевельов 2002: 54–55), у В. Німчука – давньоруськоукраїнський XI–XIII ст. і середньоукраїнський, або середньоукраїнськоруський XIV–XVII ст. (див. Німчук 2005: 448), у Є. Тимченка – (див. Тимченко 1996). Беручи за основу періодизацію Ю. Шевельова, що є однією із кращих спроб хронологізувати історію розвитку української мови, відзначимо, що давньоукраїнський і середньоукраїнський періоди були досить складними в історії української мови. Усі мовні й позамовні чинники тих епох зумовили формування й відповідного українського лексикону та зокрема українського фемінікону. Давньоукраїнський період XI–XIII ст. характеризувався розвитком власної літературної мови (руської), що розвивала ділове спілкування в Київській державі, але не мала такого писемного статусу, як старослов'янська мова, що у свою чергу впливала на становлення руської мови. Через це до лексики руської мови ввійшло чимало церковнослов'янських слів, серед яких багато і фемінітивів (див. Русанівський 2001; Шевельов 2002: 266–276; Брус 2006б). Разом з тим, творення й використання фемінітивів у період XI–XIII ст. зумовлювалося чи не в першу чергу становищем жінки в той час. У києворуський період жінка вважалася власністю і служницею чоловіка, але поступово права її розширювалися, виходили за межі родинних стосунків, набували незалежного характеру, а в XIII–XIV ст. жінки привілейованого стану отримали навіть законодавчим шляхом самостійне майнове право (див. Брус 2006а: 42). Середньоукраїнський період XIV–XVIII ст. – це довготривалий етап розвитку української літературної мови (руської) як власної книжної писемної мови, що відзначалася жанровою і стильовою диференціацією, відображалася насамперед в численних пам'ятках ділового характеру, реалізувалася в різновидах актової мо-

ви (канцелярської, що стала провідником народнорозмовних елементів до літературного вжитку) і простої мови (видозміни староукраїнської мови на вищому рівні її розвитку) (див. Русанівський 2001; Шевельов 2002: 489–506; Брус 2007б). На цей період припав і потужний цілеспрямований насильницький вплив польської мови на українську, через поступове захоплення Литвою та Польщею українських земель і створення Польсько-литовської держави, у зв'язку з чим лексикон української мови став моделюватися на зразок польської мови і наповнюватися численною кількістю полонізмів, серед яких виділялося і багато фемінітивів (див. Вінченз 1991: 38–39). Крім того, історичні чинники визначали і відповідне становище жінки в тогочасному суспільстві: залежність і вторинність стосовно чоловіка й батька, але рівноправність за литовським статутом із чоловіками у майнових відносинах, можливість у самореалізації та самовдосконаленні завдяки загальнокультурним та економічним європейським процесам (див. Брус 2006а: 44).

У кількісному вираженні та співвідношенні фемінітиви лексикографічних праць, редагованих Євгеном Тимченком, не варто розглядати. Усі три наукові роботи Євгена Тимченка охопили багато історичних періодів, проте кожна з них не могла охопити вповні фемінітиви всіх писемних історичних джерел і народнорозмовної мови кожного періоду. Хоч вони і вмістили досить велику кількість слів, але різних історичних епох, із яких спільною виявилася лексика староукраїнського періоду XV–XVIII ст. Тому слід говорити про фемінітиви самостійно взятої епохи або про фемінітиви давньоукраїнської чи середньоукраїнської мови відповідно до періодизації історії розвитку української мови. Як показує аналіз кожного історичного джерела, упорядкованого Є. Тимченком, кількість фемінітивів поступово збільшується від XI ст. й далі на українському ґрунті завдяки питомим та іншомовним лексемам, тобто простежується тенденція прогресивного цілеспрямованого фемінітотворення в історії української мови. Оскільки в давньоукраїнську добу було ще досить мало фемінітивів, що в основному перейшли у спадок і староукраїнській мові, то варто звернути увагу саме на період, представлений численною кількістю іменників зі значенням особи жіночої статі і показовою щодо попередніх історичних зрізів. А таким часовим проміжком виявився староукраїнський період XVII–XVIII ст., коли у складі українського лекси-

кону виділялося багато фемінітивів (питомих і запозичених), успадкованих з минулих історичних епох та чимало нових фемінітивів (сформованих на базі питомих, запозичених слів чи безпосередніх запозичень). З опертям на такий проміжок часу в статті й проаналізовано фемінітиви староукраїнської мови на лексичному, словотвірному й функціональному рівнях. Звернуто увагу на спільні й відмінні ознаки між лексикографічними працями Є. Тимченка щодо відображення й характеризування в них фемінітивів.

Фемінітиви XVII–XVIII ст. становлять основну кількість слів зі всіх іменників-назв жінок, наявних у *Картотеці до “Історичного словника українського язика”*, у самому *Історичному словнику українського язика* і в *Матеріалах до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Євгена Тимченка, причому найбільше таких слів все ж у *Картотеці до “Історичного словника українського язика”*, а особливо багато фемінітивів XVIII ст., що відсутні в *Історичному словнику українського язика*, до якого не увійшли через неповне видання словника, та в *Матеріалах до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.*, упорядкованих відповідно до задумів автора. Наявність фемінітивів XVII–XVIII ст. більшою чи меншою кількістю у вказаних трьох лексикографічних працях зумовлена насамперед процесом і часом підготовки таких наукових робіт. Тому слід говорити не стільки про відмінності між фемінітивами зазначених праць, як про різний характер самих лексикографічних джерел. Оскільки всі три праці творилися під керівництвом і редагуванням Є. Тимченка, то в них мали би відобразитися одні й ті самі фемінітиви. А зіставлення фемінітивів XVII–XVIII ст., вибраних з трьох аналізованих лексикографічних джерел, дало можливість підтвердити наявність більшої кількості спільних для них лексем, ніж відмінних, і зупинитися на особливостях фемінітивної лексики староукраїнської мови XVII–XVIII ст.

Фемінітиви XVII–XVIII ст. склали досить велику групу номінативних одиниць у лексикографічних працях Є. Тимченка, що характеризується своєрідними лексичними й семантичними особливостями. Особливу увагу привертає походження таких лексем, адже для староукраїнського періоду характерна була велика кількість не тільки питомих слів, а й численна кількість запозичень із польської мови. Тому фемінітиви аналізованих джерел слід представити й описати

перш за все щодо їх походження. За такою ознакою назви жінок можна класифікувати на спільнослов'янські і неспільнослов'янські. Найбільшу кількість серед фемінітивів XVII–XVIII ст. становлять спільнослов'янські лексеми (*баба, дівчина, братана, вівця, б'логолова, господиня, воеводянка, молодиця, приятелька* тощо). Але у великій кількості зафіксовані і неслов'янські, або іншомовні слова – переважно церковнослов'янського походження (*балвохвалница, законница, лихословиця, милосница, насилонница, порожениця, пущениця, участница, чаровница* тощо) та польського походження (*малжонька, пани, панна, вшетечница, дідичка, нендзница, окрутница* тощо). Фемінітиви-полонізми подані у лексикографічних працях із вказівкою на їх походження, тоді як інші запозичення уведено без позначень, тому походження їх потрібно встановлювати за їх твірними основами чи словотворчими засобами. Крім того, до полонізмів віднесено багато фемінітивів, що можуть вважатися взагалі спільнослов'янськими назвами (*млинарка, небожка, невѣста, служебка, єдиначка* тощо).

Фемінітиви XVII–XVIII ст. як найбільша кількість іменників зі значенням особи жіночої статі у лексикографічних працях Є. Тимченка являють собою обширну лексичну підгрупу слів, що відображає розвиток категорії фемінітивності в середньоукраїнський період. Водночас її наповнюють різні за семантикою слова, що можна класифікувати за такими ознаками: за родинними стосунками (*дочка, жона, малжонка, матка, невестка, пасерба, свекруха, сестрениця* тощо), за соціальним і майновим станом (*антецесорка, арендарка, воеводзянка, господариня, дідичка, пани, подскарбѣна, челядница* тощо), за діяльністю і функціями (*ворожка, дворничка, майстриня, мамка, учителька, патрона, перекупка, подворниця, проводителка, пророкиня, пѣстунка, участница, фундаторка* тощо), за поведінкою, вчинками, внутрішніми якостями (*вшетечница, звадница, гамратка, лементѣйка, лихословиця, нарекалница, окрутница* тощо), за стосунками і відносинами (*кзвалтовница, жаданка, коханка, милосница, неприятелка, облюбениця, товаришка* тощо), за віруванням, релігійністю (*балвохвалница, законница, мнишка, поганка, черниця* тощо), за віком і статтю загалом (*б'ложонка, дивчина, молодиця* тощо), за фізичним і фізіологічним станом (*небожка, положница, породѣля* тощо). У більшості фемінітиви мають однозначну семантичну структуру, лише по-

одинокі характеризуються багатозначністю, напр.: *бабка* ‘здрібн. від баба’, ‘мати батьків’, ‘повитуха’, *госпожа* ‘пані господарка’, ‘титул ігумені’, ‘дружина духовної особи’ (див. Тумсєнко 1930–1932: 45, 589), *орендарка* ‘орендарка’ і ‘власниця корчми’, *дѣвка* ‘дівчина’ і ‘дочка’ (див. Тимченко 2002–2003: I, 34, 238). Але деякі багатозначні слова подані в джерелах із різною семантикою, напр.: *баба* ‘стара жінка’ і ‘повитуха’ (див. там само, I, 39) і *баба* ‘заміжня жінка’, ‘стара жінка’, ‘літня жінка’, ‘знахарка’, ‘повитуха’ (див. Тумсєнко 1930–1932: 44).

Фемінітиви XVII–XVIII ст. становлять окремих словотвірний розряд слів, який представляють різні словотвірні типи іменників зі значенням жіночої статі, зокрема суфіксальних та поодиноких складних слів. До суфіксальних словотвірних типів фемінітивів належать словотвірні типи із формантами *-к-а*, *-иц-а*, *-ниц-а*, *-чиц-а*, *-лиц-а*, *-ин-а*, *-ин-я*, *-янк-а*, *-ѣл-я*, *-ичк-а*, *-евн-а*, *-овн-а*, *-ах-а*, *-ох-а*, *-ух-а*, *-н-а*, *-а(я)*. Найбільше фемінітивів охоплює словотвірний тип на *-к-а* (*братанка*, *ворожка*, *дворничка*, *коханка*, *мнишка*, *научителка*, *паламарка*, *родителка*, *селянка*, *товаришка*, *чужоземка*, *шинкарка* тощо). Чимало фемінітивів належить до словотвірного типу на *-ниц-а* й небагато слів – до словотвірних типів на *-иц-а*, *-лиц-а*, *-чиц-а* (*кзвалтовниця*, *дошлиця*, *законниця*, *королиця*, *лихословиця*, *милосниця*, *насиловниця*, *небожчиця*, *облюбениця*, *подворниця*, *положниця*, *сестрениця*, *сыновиця*, *удовиця*, *чаровниця*, *челядниця* тощо). А поодинокі фемінітиви відійшли до словотвірних типів на *-ин-я*, *-ин-а*, *-янк-а*, *-ѣл-я*, *-ичк-а*, *-евн-а*, *-овн-а*, *-ов-а*, *-ах-а*, *-ох-а*, *-ух-а*, *-н-а*, *-а(я)* (*братана*, *воеводянка*, *господариня*, *дѣвчина*, *дядина*, *законничка*, *королевна*, *майстриня*, *мачоха*, *панна*, *панянка*, *пасерба*, *патрона*, *подскарбѣна*, *породѣля*, *пророкиня*, *роба*, *свекруха*, *судина*, *ткаха*, *цесарова*, *цесаровна* тощо). Кілька номінацій можна віднести до словотвірного типу складних фемінітивів (*бѣложонка*, *бѣлоголова*, *пани-матка*). Крім похідних, що становлять основну кількість фемінітивів у лексикографічних працях Є. Тимченка, виявлено і кілька непохідних іменників-назв жінок – питомих (*жона*, *дочка*, *баба*, *невѣста*, *удова* тощо) і запозичених (*дама*, *лярва*, *пани*, *цорка* тощо). І ще варто відзначити особливо поширене явище словотвірної синонімії між фемінітивами, напр.: *братана*, *бра-*

танка; болгарка, болгариня; гетманиха, гетьманша; дочка, доня, дочерь; пасерба, пасербѣца; породѣля, пороженница.

Аналізи словникових статей про фемінітиви, наявних у лексикографічних джерелах Є. Тимченка, засвідчили функціонування таких слів у різних стилях середньоукраїнської мови, особливо в ділових пам'ятках, звідки і увійшли до аналізованих наукових праць Є. Тимченка. Однак подальша історія таких фемінітивів була різною в українській мові: частина слів збереглася дотепер в активному вжитку (непохідні й окремі похідні спільнослов'янські слова) (*мати, дочка, невестка, небожчиця, селянка, товаришка, черниця, чужоземка* тощо), а більшість відійшла до пасивного фонду як історизми (*антецесорка, воеводзянка, цесаровна, подскарбиня, судина*), архаїзми (*балвохвалница, вшетечница, дѣдичка, малжонка, подложница* тощо), діалектизми (*дядина, сестреница, ятровка, сыновица*), розмовна лексика (*жона, закупка, лементѣйка, нендзница, перекупка, плачка, ткаха* тощо). Та майже всі фемінітиви закріпилися міцно в розмовному мовленні, де виступають живим явищем і не вступають в конкурентні відносини із назвами в чоловіків, як на літературному рівні, де діють встановлені норми слововживання.

Таким чином, аналіз фемінітивів, виявлених і вивчених на основі таких трьох лексикографічних праць, як *Картотеки до "Історичного словника українського язика"*, *Історичного словника українського язика* та *Матеріалів до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Євгена Тимченка, стане ще одним поступальним кроком в упорядкуванні фемінітивів української мови з метою підготовки "Історичного словника фемінітивів української мови" і комплексного дослідження фемінітивної підсистеми української мови. Розглянуті лексикографічні роботи Є. Тимченка вмістили досить багато іменників зі значенням особи жіночої статі, більшість яких склали основу всіх трьох історичних джерел. Найбільшу ж кількість фемінітивів у кожному джерелі представили назви жінок XVII–XVIII ст.

У великому розмаїтті фемінітивів XVII – XVIII ст. можна було простежити походження, лексико-семантичні, структурно-словотвірні і функціонально-стилістичні особливості номінацій. Дослідження історії появи фемінітивів на українському ґрунті дало можливість встановити спільнослов'янське походження слів (*воротная, выбавителка, господиня, жителка*) і неспільнослов'янське походження слів (*актор-*

ка, аравітянка, гарбарка, героїна, єгиптянина). На лексичному рівні виділено фемінітиви як окрему лексичну підгрупу слів, до якої входять назви жінок за багатьма різними ознаками (за родинними стосунками – *матка, невестка*, за соціальним і майновим станом – *пани, челядниця*, за діяльністю і функціями – *перекупка, фундаторка*, за поведінкою, вчинками, внутрішніми якостями – *лемент ~~ї~~йка, лихословиця, нарекалиця*, за стосунками і відносинами – *коханка, милосниця*, за віруванням, релігійністю – *мнишка, поганка*, за віком і статтю загалом *дивчына, молодиця*, за фізичним і фізіологічним станом – *небожка, пород ~~ї~~ля*). На словотвірному рівні фемінітиви зведено до одного словотворчого розряду слів із багатьма словотвірними типами, серед яких найбільш продуктивними є словотвірні типи на *-к-а* та *-ниц-а*. А на функціональному рівні фемінітиви представлено як рідковживані лексеми, переважно в офіційно-ділових пам'ятках української мови, що збереглися дотепер меншою мірою в активному вжитку, а більшою мірою в пасивному лексиконі української мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Брус, М.П. 2001, *Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI–XVII століть: Словотвір і семантика*. Дис. канд. наук. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
- Брус, М.П. 2002, *Словотвірна семантика фемінітивів української мови XVI–XVII ст.* В кн.: Грещук, В.В. (ред.), *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ: Плай, 403–413.
- Брус, М.П. 2006а, Становлення лінгвальної категорії жіночості. *Вісник Прикарпатського національного університету: Філологія XI–XII*. Івано-Франківськ, 39–48.
- Брус, М.П. 2006б, Фемінітиви в українській мові XI–XV ст. *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*. Запоріжжя, 28–34.
- Брус, М.П. 2007а, Фемінітивний словотвір у працях І.І. Ковалика. *Вісник Прикарпатського національного університету: Філологія XV–XVIII*. Івано-Франківськ, 19–23.
- Брус, М.П. 2007б, Фемінітиви як відображення історії українського жіноцтва XVI–XVII століть. В кн.: *Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць, вип. 5*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 144–155.
- Брус, М.П. 2008, *Поняття з основою фемін-* у контексті сучасної української лінгвістики. *Лінгвістичні студії* 16. Донецьк, 209–214.

- Брус, М.П. 2009, Фемінітиви української мови в переплетінні давніх і сучасних тенденцій. *Вісник Львівського університету: Серія філологічна* 46, ч. 1. Львів, 61–69.
- Брус, М.П. 2010а, Історія фемінітивів-субстантиватів української мови. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Філологія. Мовознавство*, т. 119, вип. 106. Миколаїв, 4–9.
- Брус, М.П. 2010б, Словотвір фемінітивів-гуцулізмів. В кн.: Плющ, М.Я. (відп. ред.), *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*, вип. 6. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 19–24.
- Брус, М.П. 2011а, Відображення категорії жіночості в художній мові Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ: Науковий журнал* № 2 (14). Івано-Франківськ, 51–59.
- Брус, М.П. 2011б, Словотвірна термінологічна база фемінітивної підсистеми української мови. *Лінгвістичні студії* 23. Донецьк, 17–21.
- Брус, М.П. 2013, Фемінітиви-полонізми в історії української мови. *Scientia: Chetmskie Towarzystwo Naukowe* № 7. Chetm, 75–85.
- Вінценз, А. 1991, До проблеми українсько-польських контактів. *Мовознавство* № 5, 37–41.
- Глуценко, В.А. – Півторак, Г.П. 2007, Давньоруська мова. В кн.: Русанівський, В.М. – Тараненко, О.О. (співгол. редкол.), *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 133–134, 3-є вид., зі змін. і доп.
- Дзендзелівський, Й.О. 2007, Тимченко Євген Костянтинович. В кн.: Русанівський, В.М. – Тараненко, О.О. (співгол. редкол.), *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 709–710, 3-є вид., зі змін. і доп.
- Карт. – *Картотека до “Історичного словника українського язика”*. Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України. Львів.
- Німчук, В.В. 2005, Походження української мови. В кн.: Скрипник, Г.А. (відп. ред.), *Етнічна та етнокультурна історія України: У 3-х т., т. 1*, кн. 2. Київ: Наукова думка, 351–468.
- Русанівський, В.М. 2001, *Історія української літературної мови: Підручник*. Київ: АртЕк.
- Русанівський, В.М. 2007, Староукраїнська літературна мова. В кн.: Русанівський, В.М. – Тараненко, О.О. (співгол. редкол.), *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 664–667, 3-є вид., зі змін. і доп.
- Семенюк, С.П. 2000, *Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові*. Дис. канд. наук. Запоріжжя.
- Тимченко, Є. 1996, Слов'янська одність і становище української мови в слов'янській родині. В кн.: Єрмоленко, С.Я. – Мойсієнко, А.К. (упор.), *Історія української мови: Хрестоматія*. Київ: Либідь, 38–47.

- Тимченко, Є. 2002–2003, *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: У 2-х кн., I–II*. Київ – Нью-Йорк: Преса України (= Серія словників “Пам’ятки української мови”).
- Федурко, М.Ю. 2010, Словотвірна морфологія українських фемінативів у лінгвокультурологічному аспекті. В кн.: Клименко, Н.Ф. – Карпіловська, Є.А. (упор.), *Відображення історії та культури народу в словотворенні: Доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов’янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (25–28 травня 2010 р., Київ, Україна)*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 433–442.
- Фекета, І.І. 1968, *Жіночі особові назви в українській мові: Творення і вживання*. Дис. канд. наук. Ужгород.
- Шевельов, Ю.В. 2002, *Історична фонологія української мови*. Харків: Акта.
- Тумченко, J. 1930–1932, *Istoričnyj slovník ukrajins’koho jazyka I–II*. Charkiv–Kyjiv [München: Verlag Otto Sagner, 1985].